

**(«ПРИРОДНИЧА», «ГРОМАДЯНСЬКА ТА ІСТОРИЧНА»,
«СОЦІАЛЬНА ТА ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНА», «МИСТЕЦЬКА»
ОСВІТНІ ГАЛУЗІ)**

«НАВКОЛИШНІЙ СВІТ» 1 – 2 класи (авт. Пушкарьова Т.О.)

Пояснювальна записка

Навчальна програма інтегрованого курсу **«Навколишній світ»** забезпечує реалізацію освітніх галузей «Природнича», «Громадянська та історична», «Соціальна та здоров'язбережувальна», «Технологічна», «Мистецька» у відповідності до Державного стандарту початкової освіти.

Поєднання в змісті інтегрованого курсу «Навколишній світ» елементів природознавства, технологій, суспільствознавства, історії, екології, природоохоронної діяльності, збереження здоров'я, етики, естетики, українознавства, літератури та мистецтва створює сприятливі умови для досягнення **основної мети**: формування компетентностей в галузі природничих наук, техніки і технологій, екологічної та інших ключових компетентностей шляхом опанування знань, умінь і способів діяльності, розвитку здібностей, які забезпечують успішну взаємодію з природою, формування основи наукового світогляду і критичного мислення, становлення відповідальної, безпечної і природоохоронної поведінки здобувачів освіти у навколишньому світі на основі усвідомлення принципів сталого розвитку.

Мета інтегрованого курсу «Навколишній світ» реалізується через завдання:

- формування в учнів основ наукового світогляду, місце людини в ньому; засвоєння узагальнених та емпіричних понять, які відображають основні закономірності реального світу, розширюють і систематизують соціальний та пізнавальний досвід учнів;

- особистісного розвитку школяра, формування у нього почуття патріотизму, належності до етносоціального та соціально-культурного середовища, до природи і суспільства, виховання громадянина України, ознайомлення з соціальними нормами і традиціями українського народу;

- формування загальноприйнятих стандартів поведінки, толерантної взаємодії з людьми, ціннісних орієнтацій у різноманітних галузях життя, культурній спадщині України, сім'ї, рідного краю; усвідомлення учнями

універсальної цінності життя; екологічної, естетичної, валеологічної, практичної, моральної і пізнавальної цінностей природи;

- ознайомлення з основними методами пізнання; розширення життєвого досвіду учнів як основи розвитку особистості через використання активних, пошукових, творчих методів у процесі вивчення різноманітних природних і суспільних явищ у їхній єдності і взаємодії; здійснення пропедевтики навчання на наступних освітніх рівнях.

Інтегрований курс «Навколишній світ» спрямований на розвиток логічного мислення учнів, загальнонавчальних, дослідницьких умінь; творчих здібностей, позитивної мотивації до пізнання природи і суспільства; толерантного ставлення до відмінностей культур, традицій і різних думок.

Мета курсу «Навколишній світ» реалізується за допомогою комплексного застосування традиційних та інноваційних методів навчання, формування освітніх компетенцій в процесі виконання таких завдань:

- формування уявлення учнів про цілісність світу, його єдність, взаємозв'язки, взаємозалежності, властивості, закономірності;

- формування теоретичних та емпіричних понять;

- формування основ наукового світогляду;

- формування екологічної культури, уявлень про місце людини в природі як її невід'ємної частини; засвоєння традицій українського народу;

- забезпечення єдності інтелектуального та емоційного сприйняття природи, заохочення учнів до практичної природоохоронної діяльності; розвиток екологічно грамотного, відповідального ставлення до природних ресурсів рідного краю, своєї країни і всього світу в цілому;

- виховання моральної спрямованості особистості, усвідомлення учнями етичних та естетичних норм поведінки в усіх напрямках їх життєдіяльності;

- створення умов для різнобічного розвитку учнів, їх емоційно-вольової сфери, формування в кожній дитині пізнавальної активності, самостійності та творчої особистості, здатної до самовираження і спілкування;

- формування основ споживчої культури, вміння самостійно приймати рішення щодо власної поведінки.

- формування інтересу до книги, ознайомлення учнів з різноманітною навчально-пізнавальною і художньою літературою.

Основними структурними компонентами курсу є: науково-пізнавальний (система знань про природу і місце в ній людини), діяльнісний

(навчально-пізнавальна, практична та ігрова діяльність) і ціннісний (система цінностей у ставленні до природи, людей і себе).

Курс «Навколишній світ» побудовано на основі компетентнісного, діяльнісного, інтегрованого підходів, загальнодидактичних принципів, діяльнісної та особистісно зорієнтованої технології навчання.

Зміст курсу «Навколишній світ», у якому відображено глибокі взаємозв'язки, що існують між гуманітарними, природничими, етичними, естетичними, моральними та іншими аспектами процесу пізнання світу, розкривається через такі **лінії змісту навчання**:

Людина як особистість. Зміст цієї лінії навчання розкривається через формування уявлення учнів про життя людини як однієї з найвищих цінностей реального світу, про неповторність кожної людини як самоорганізованої, моральної і самоцінної особистості, про цінність моральних якостей, а також через уміння застосовувати набуті знання для вироблення рис характеру (наполегливість, старанність, працелюбство, моральність). У програмі передбачено вивчення будови і головних функцій організму людини, правил гігієни, профілактики захворювань і надання посильної медичної допомоги.

Людина в суспільстві. Ця лінія змісту навчання реалізується протягом усього періоду вивчення курсу «Навколишній світ» у початковій школі. Уявлення про взаємозв'язки між окремою людиною і суспільством формуються через пізнання національно-державної символіки, державного устрою та Конституції України, головних історичних подій, території і кордонів України, її природи та економіки, етнічного та демографічного складу населення, української культури, свого родоводу, правил поведінки учня і формування умінь надавати посильну допомогу членам сім'ї у веденні господарства, виконувати свої обов'язки учня.

Поетапне усвідомлення довкілля і себе у ньому є одним з основних завдань курсу. Воно зосереджується у вихованні любові до своєї сім'ї, доброзичливого ставлення до людей, любові до Батьківщини, патріотичних почуттів, розумінні загально визнаних прав людини та рівноправності людей у світі.

Культура. У розділи програми, присвячені краєзнавству, культурній спадщині українського народу і людства в цілому, художньому усвідомленню довкілля тощо, включені елементи знань про культурно-історичне середовище: пам'ятки історії та культури, архітектури та народного мистецтва.

Об'єкти природи. Знання про природу Землі закладені в зміст програми майже в кожному її розділі, оскільки, перш за все, необхідно познайомити учнів з явищами неживої і живої природи, які відбуваються на нашій планеті і так чи інакше впливають на життя людей.

Діяльнісний компонент в цій змістовій лінії представлений практичними роботами, лабораторними дослідженнями, спостереженнями, які спрямовані на формування в учнів умінь виявляти ознаки і властивості речовин, навчити розрізняти об'єкти неживої природи, організми, рукотворні об'єкти, визначати масу тіл, наводити приклади агрегатних станів речовини, спостерігати і порівнювати теплові і світлові відчуття, вимірювати температуру повітря і води, вміти зберігати тепло і електроенергію в побуті.

У відповідні розділи програми включено матеріал, який знайомить учнів з речовинами, необхідними для життя рослин і тварин, складом та будовою речовини, ознаками і властивостями тіл і речовин, агрегатними станами речовини; формує уявлення про склад і значення повітря, води, гірських порід, ґрунту, про основні енергоносії на планеті і можливості енергозбереження.

Науково-пізнавальний компонент цієї змістової лінії у програмі включає знання про зовнішню будову і основні властивості рослин і тварин: живлення, дихання, рух, виділення, розмноження, розвиток; різноманітність живих організмів (бактерії, гриби, рослини, тварини), особливостями їх будови, росту, розвитку, процесів життєдіяльності та поведінки, і ознак їх пристосування до умов навколишнього середовища, про основні системи і органи організму людини, як єдине ціле, про їхні основні функції систем і органів людини та умови, які забезпечують здоровий спосіб життя людини.

Поняття «нежива» і «жива» природа відображені в певній послідовності тем, у демонструванні найбільш яскравих явищ неживої і живої природи та їхніх взаємозв'язків.

Завдяки реалізації діяльнісного компоненту в змісті програми в учнів формуються уміння, спрямовані на взаємодію, спостереження і вивчення рослинного і тваринного світу, охорону природи, дотримання здорового способу життя, надання необхідної долікарської медичної допомоги. Ціннісний компонент у програмі представлено матеріалом, спрямованим на усвідомлення учнями не тільки матеріальної, але і моральної, пізнавальної, гігієнічної, а також естетичної цінностей природи для життя людини.

Взаємозв'язки в природі. У програмі лінія змісту навчання розкривається у тісній взаємодії неживої та живої природи з метою формування в учнів розуміння взаємозалежностей у природі, цілісності і

єдності навколишнього світу; знань про взаємодію людини і природи, сезонні зміни в природі, причини їхньої періодичності; про встановлення найпростіших взаємозв'язків між природними умовами на певній території та господарською діяльністю людини.

Методи пізнання природи. Ця змістова лінія реалізована в програмі через систему знань про умови і правила проведення спостережень, дослідів, практичних робіт, призначення приладів для спостережень та дослідів і формування умінь дослідницької діяльності учнів.

Рідний край. Програма дає можливість реалізувати цю лінію змісту навчання за допомогою проблемних тем, практичних завдань, які спрямовані на отримання учнями знань і формування у них пізнавальних умінь, необхідних для вивчення рідного краю, різноманітності його природи, господарської діяльності населення, а також для природоохоронної діяльності в рідному краї. Змістова лінія «Рідний край» передбачає ознайомлення з особливостями природи своєї місцевості.

Україна на планеті Земля. Реалізація цієї лінії змісту навчання забезпечується через включення до програми знань про розташування України на фізичній карті світу і глобусі та різноманітність її природи. Зміст програми дає можливість формувати уявлення учнів про форми земної поверхні, водойми, багатство земних надр України, закономірне розташування природних зон на її території, особливості їх рослинного і тваринного світу, природоохоронну і господарську діяльність, традиційні заняття населення України; розрізняти за умовними знаками основні форми земної поверхні, моря, найбільші водойми України; розпізнавати найхарактерніші рослини і тварини своєї природної зони.

Земля – планета Сонячної системи. У програмі передбачено ознайомлення учнів з поняттям «Земля як планета Сонячної системи», формування уявлень про форму Землі, добове обертання і річний рух Землі навколо Сонця, земне тяжіння, форми земної поверхні, земні надра, глобальні екологічні проблеми Землі. У програмі закладені практичні роботи, що сприяють формуванню необхідних дослідницьких і практичних умінь: описувати об'єкти і явища природи, вести календар спостережень, орієнтуватися на місцевості за допомогою плану, карти, компаса тощо. За допомогою проблемного матеріалу виховного спрямування в учнів формується усвідомлення себе частиною своєї землі, частиною українського народу, розуміння необхідності збереження природних багатств планети.

Охорона і збереження природи. Наскрізно у програмі подаються уявлення про цінність природи для життя людей, залежність життя людей від

стану навколишнього середовища, про охорону об'єктів неживої і живої природи. Програма передбачає ознайомлення з Червоною книгою та її значенням, з заповідними територіями, вимагає виконання правил поведінки у природі з одночасним залученням учнів до природоохоронної діяльності, з дотриманням народних традицій у ставленні людини до природи.

Інтегрований характер змісту і широкі міжпредметні зв'язки курсу «Навколишній світ» дозволяють йому органічно взаємодіяти з іншими дисциплінами, позакласними виховними заходами, що сприяє системності та наступності всього освітньо-виховного процесу в початковій школі, створює можливості для попередження перевантаження учнів.

Важливою особливістю змісту курсу «Навколишній світ» є його екологічне спрямування. Особлива увага приділяється вихованню відповідального ставлення до природи, необхідності її збереження і охорони. В певній мірі, зміст курсу «Навколишній світ» - це результат інтеграції основних аспектів проблеми збереження і охорони життя:

- екологічного, природоохоронного;
- валеологічного (збереження фізичного психічного та духовного здоров'я людини як частини природи);
- духовно-творчого (збереження, створення духовного простору людини, розвиток її творчого потенціалу, спрямованого в діяльності на гуманні цілі, бо, як відомо, без творчості у людини не може бути повноцінного духовного життя).

Інтеграція змісту створює передумови для широкого застосування нових методів і технологій викладання курсу. Враховуючи надбання сучасних наукових досліджень з проблеми розвитку особистості в процесі навчання і виховання, основою методики курсу «Навколишній світ» став інтегративно-діяльнісний підхід. Це системна організація освітньо-виховного процесу на засадах впровадження науково обґрунтованої структури діяльності на кожному уроці. Такий підхід дозволяє формувати в учнів цілісне уявлення про навколишній світ через пошуково-практичну діяльність. Учні отримують необхідні знання за допомогою різноманітних способів активізації пізнавальної діяльності: спостережень, дослідів, вправ з моделювання, конструювання об'єктів та явищ навколишнього світу; спеціальних вправ для розвитку уяви, вправ з літературної творчості (складання казок, легенд, оповідань та поетичних рядків про навколишній світ), вправ та завдань для оволодіння загально-навчальними вміннями.

З метою впровадження у навчальний процес проєктних технологій програма передбачає завдання для самостійного пошуку інформації через

додаткову літературу (енциклопедії, довідники тощо), інформаційні ресурси (Інтернет тощо), а також через спілкування зі старшими (батьками, вчителем тощо). Такі завдання програма представляє як міні-проект «Мої власні відкриття».

У методиці курсу «Навколишній світ» можуть використовуватися елементи методик викладання інших предметів: природознавства, мови і читання, музики, образотворчого мистецтва, трудового навчання. Надається перевага активним, творчим методам, а також дослідницьким методам: спостереженням, дослідам, практичним роботам; екскурсіям дослідницького спрямування, предметним урокам, евристичним бесідам, інсценізаціям, ігровим та діалоговим методам з широким залученням засобів літератури та мистецтва, народної творчості. Вказані методи допомагають учням самостійно відкривати для себе нові властивості і взаємозв'язки у довкіллі, знаходити власні рішення різноманітних завдань-проблем; формулювати і висловлювати особисту думку з тих чи інших питань. Тобто, особливого значення в процесі викладання курсу набуває розвиток самостійної й пошукової діяльності учнів, формування дослідницьких умінь: спостерігати явища і події, відкривати в них нове, невідоме, накопичувати в свідомості якомога більший арсенал образів навколишнього світу, розвивати інтерес до нього.

Принцип гуманізації освіти спрямовує курс «Навколишній світ» на використання особистісно зорієнтованих технологій навчання. Тому особистість учня, його індивідуальність, вікові особливості розвитку виступають як головні і визначальні умови побудови методики курсу.

Пропонується наступна структура курсу «Навколишній світ».

Курс «Навколишній світ» у **1 класі** початкової школи (4 години на тиждень: 3 години – інваріантного складника, 1 година – варіативного складника) розкриває ідею: **«Поряд з нами - цілий світ»**. Системоутворюючою основою змісту в 1 класі є його зв'язок з життям, акцентування уваги на конкретних об'єктах і явищах природного, предметного та соціального середовищ, в яких перебуває дитина. Найважливішими завданнями курсу «Навколишній світ» у 1 класі є адаптація до школи, формування комунікативних та необхідних дослідницьких умінь, правильної поведінки в школі і вдома, виховання патріотичних почуттів, любові до рідного краю, його природи, до своєї сім'ї.

Програма 1-го класу базується на таких основних розділах: «Школа радо нас вітає», «Здоровим будь», «Мій рідний край, моя країна», «Сонце і небо, Земля і вода».

У 2 класі (4 години на тиждень) здійснюється більш широке ознайомлення з різноманітністю і красою навколишнього світу через такі його складові: «Природа», «Людина як частина природи», «Світ, побудований людиною».

У змісті курсу «Навколишній світ» для 2 класу зроблено акцент на красі навколишнього світу. Відомо, що розкриття краси і гармонії природи відіграє значну роль у вихованні учнів, тому вивчення кожної теми пропонується з художньо-емоційного сприйняття того чи іншого явища.

Екологічний підхід сприяє формуванню у свідомості учнів неподільного поняття «природа». Змістовно ознайомлення з навколишнім світом у 2 класі виходить за межі краєзнавчого матеріалу. Наводяться приклади цікавих об'єктів і явищ, що існують не тільки у природі рідного краю, України, але й у природі світу: незвичайні рослини, тварини тощо. Основу програми 2 класу складають чотири основних розділи: «Природи лагідна краса», «У світі симетрії», «Світ в мені, і в світі – я», «Світ, створений людьми».

Перший розділ «Наша планета: живий світ» містить систематизовані відомості про рослини, тварини, будову організму людини і охорону її здоров'я. Матеріал другого розділу систематизовано на основі поступового ознайомлення учнів з поняттями: рідний дім, вулиця, місто, рідний край, Україна, планета, Всесвіт. Учні по-новому відкривають для себе рідний край з його селами, містами, людьми і їхніми традиціями, а також інші країни нашого спільного дому - планети Земля. Використання різноманітних пошукових методів, моральна спрямованість змісту і відповідна тематика - все це створює можливості для самостійної роботи учнів, сприяє особистісному сприйняттю важливих понять курсу: Батьківщина, рідний край, життя як унікальне явище на Землі.

Завдяки такій побудові курсу ми маємо можливість спочатку на конкретному краєзнавчому, а потім і в глобальному планетарному світі створити пропедевтичну основу формування в учнів сучасної наукової картини світу, розвитку уявлень про його взаємозв'язки і цілісність.

1 клас

(3+1 години на тиждень (3 години – інваріантного складника, 1 година – варіативного складника), всього 140 годин)

Очікувані результати навчання здобувачів освіти	Зміст навчання
1. ШКОЛА РАДО НАС ВІТАЄ	
<p>Здобувач освіти: знає домашню адресу, адресу та номер школи, в якій він навчається; наводить приклади інших шкіл; шкільного приладдя; основних джерел знань; описує основні приміщення школи, їх призначення; має уявлення про коло професій людей, які працюють в школі (директор, завуч, вчитель, прибиральниця, двірник, охоронець, повар); дотримується правил поведінки під час прогулянок, екскурсій у природі.</p>	<p>Дорога до школи – дорога у світ. Школа наш дім. Професії людей, які працюють у школі. Джерела знань: книга та комп'ютер – помічники у навчанні. Шкільне приладдя. Портфель.</p>
<p>Екскурсії.</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Ознайомлення зі шкільними приміщеннями. Мандрівка школою. ▪ Мандрівка до найближчого парку міста, за межі села у світ рідної природи. 	
1.1 Світ такий прекрасний!	
<p>Здобувач освіти: знає правила поведінки в природі; наводить приклади органів чуття людини; об'єктів неживої та живої природи; взаємозв'язків і взаємозалежностей між живою та неживою природою; об'єктів, створених руками людини; природних матеріалів та матеріалів з яких людина виробляє предмети вжитку; різноманітних живих організмів; позитивного ставлення людини до природи, як потрібно поводитись; дій людини для збереження природи; вміє розрізняти та групувати об'єкти неживої та живої природи; розрізняти за суттєвими ознаками природні і рукотворні об'єкти; класифікувати комах, риб, птахів, тварин за суттєвими ознаками;</p>	<p>Наш світ – це природа, культура та ми. Природа навколо нас. Я – частина природи. Що допомагає людині пізнавати навколишній світ. Органи чуття. Спостереження та досліди. Природні та рукотворні об'єкти (тіла). Живі організми, їхні ознаки та умови, необхідні для їхнього життя, різноманітність. Значення природи для життя людини. Бережливе ставлення до природи.</p>

<p>аналізувати ілюстрований матеріал та переказувати його зміст;</p> <p>загадувати та розгадувати загадки про явища неживої та живої природи</p> <p>порівнювати спостереження та досліди, вказуючи на різницю між ними;</p> <p>має уявлення, яке місце людини в природі; спостереження та досліди як методи пізнання та вивчення природи;</p> <p>про прилади, за допомогою яких досліджують та вивчають природу;</p> <p>про дослідження людиною навколишнього світу в різні часи та епохи;</p> <p>про ознаки живих організмів та умови середовища їх існування;</p> <p>про природоохоронну діяльність людини;</p> <p>спостерігає за об'єктами неживої та живої природи за завданням учителя;</p> <p>описує різноманітність та красу об'єктів і явищ навколишнього світу;</p> <p>працює в парі/групі: ставить запитання, вислуховує відповідь, самостійно відповідає на запитання.</p> <p>дотримується правил екологічної поведінки у побуті (сортування сміття).</p> <p>досліджує та робить висновки про різноманітність та красу об'єктів і явищ (природних та створених людиною) навколишнього світу; стосовно необхідності дбайливого та бережливого ставлення до природи.</p>	
<p>Експерсії.</p> <p>Спостереження за осінніми змінами в навколишньому світі серед неживих та живих об'єктів.</p> <p>Практична робота.</p> <p>Дослідження дрібних деталей (предметів) за допомогою лупи (Чим схоже перо птаха та в'язаний виріб із вовни(шерсті)).</p> <p>Дослідницький практикум.</p> <p>Яких тварин можна побачити у траві? Де вони мешкають?</p> <p>Проекти «Мої власні відкриття»:</p> <p>Уява стародавніх людей про навколишній світ.</p> <p>З чого це виготовлено?</p>	
<p>1.2 Вчіться, діти</p>	
<p>Здобувач освіти:</p>	<p>Я, мої друзі, школа, вчитель, клас. Стосунки між учнями та</p>

<p><i>знає та дотримується</i> вимог до товаришування, спільної гри, праці, навчання в групах та класі;</p> <p>правил поведінки у колективі та громадських місцях (транспорті, кінотеатрі, бібліотеці тощо), під час екскурсій містом та поза містом;</p> <p><i>знає</i> правила шкільного розпорядку, режиму праці і відпочинку школяра;</p> <p><i>має уявлення про</i> комунікацію учнів у класі, в школі;</p> <p><i>виявляє інтерес</i> до пізнання і збереження традицій школи;</p> <p><i>наводить приклади</i> людських чеснот; ввічливого поводження, подільчivosti, доброти, працьовитості;</p> <p><i>дотримується</i> чистоти та правильності власних висловлювань;</p> <p><i>бере участь</i> в колективних справах;</p> <p><i>аргументує переваги</i> добрих вчинків над поганими.</p>	<p>вчителем. Вчитель — наставник та друг.</p> <p>Мир, злагода, дружба, взаємодопомога в класі та школі. Навчання та праця в колективі.</p> <p>Правила поведінки в класі, школі. Ввічливі слова. Організація праці та відпочинку.</p> <p>Правила поведінки в громадських місцях. Культура спілкування.</p>
<p>Екскурсія. Громадськими місцями: до парку, скверу, міської чи сільської бібліотеки.</p>	
<p align="center">2. ЗДОРОВИМ БУДЬ</p>	
<p>Здобувач освіти:</p> <p><i>знає</i> загальні правила щоденної гігієни; основні фізичні вправи для свого віку, правила загартовування;</p> <p><i>знає і виконує</i> фізкультурні вправи для вироблення правильної постави та ходи;</p> <p><i>наводить приклади</i> фізичних вправ та правил загартовування;</p> <p><i>називає</i> основні складові здорового способу життя;</p> <p><i>дотримується правил</i> правильної постави та сидіння за партою (робочим столом); власного режиму дня (чергування праці і відпочинку); охайності та особистої гігієни;</p> <p><i>має уявлення про</i> планування робочого часу; гігієну харчування;</p> <p><i>виявляє інтерес</i> до своєї зовнішності;</p> <p><i>оцінює</i> власні вчинки та діяльність;</p> <p><i>робить висновки</i> про необхідність дотримання режиму дня, режиму харчування; про користь та</p>	<p>Основні складові здорового способу життя. Режим дня – розумне чергування роботи та відпочинку.</p> <p>Правила щоденної гігієни. Речі особистої гігієни.</p> <p>Фізичні вправи, правила загартовування. Правильна постава.</p>

<p>необхідність дотримання правил щоденної гігієни; про користь та необхідність дотримання для здорового способу життя.</p>	
<p>2.1 Рідна природа, тобою пишаюсь!</p>	
<p>Здобувач освіти: <i>знає</i> відмінності зовнішнього вигляду дерев, кущів, трав'янистих рослин; відмінності зовнішнього вигляду комах, риб, птахів, звірів; <i>знає і виконує</i> інструкції технічної безпеки та правила поведінки під час практичних робіт, екскурсій у природі; <i>наводить приклади</i> дерев, кущів, трав'янистих рослин; <i>називає</i> частини квіткової рослини; <i>групує за зовнішніми ознаками та називає</i> представників основних груп тварин: комах, риб, птахів, звірів; диких та свійських тварини; представників груп об'єктів живої природи: дерев, кущів, трав'янистих рослин; овочів та фруктів, їстівних та отруйних грибів; <i>має уявлення про</i> ознаки будови дерев, кущів, трав'янистих рослин; ознаки основних груп тварин: комах, риб, птахів, звірів; правила збирання грибів; <i>пояснює</i> господарське значення свійських тварин; значення праці людей своєї місцевості; <i>спостерігає за життям</i> кімнатних рослин; тварин живого куточка (домашніх улюбленців); тварин у природі (біля школи, дому, садиби); <i>працює в парі/групі, виконуючи практичні роботи,</i> доглядаючи за кімнатними рослинами; тваринами живого куточка (домашніми улюбленцями); піклуючись про птахів, які залишаються зимувати в Україні; <i>робить висновки</i> про щедрість і багатство осені в рідному краї.</p>	<p>Будова рослин. Кімнатні рослини. Догляд за кімнатними рослинами. Дерева, кущі та трав'яні рослини. Рослини городу та саду. Овочі, фрукти. Збір урожаю восени. Лікарські рослини. Гриби їстівні та отруйні. Осінь красна хлібом. Тварини живого куточка. Домашні улюбленці. Акваріум та його мешканці. Комахи, риби, звірі. Свійські та дикі тварини. Необхідність бережливого ставлення до рослин та тварин, догляд за ними. Привернення уваги учнів до краси осінньої природи під час екскурсії до лісу, в парк.</p>
<p>Екскурсія.</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Мандрівка за місто, за межі села для знайомства з природою. ▪ Спостереження за осінніми змінами в навколишньому світі. <p>Практична робота.</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Перевірка власної постави. ▪ Спостереження та догляд за кімнатними рослинами. (Дослідження за допомогою лупи будови квітки кімнатної рослини). ▪ Виготовлення годівничок для птахів, що залишаються зимувати на Україні (з використаної тари для харчових продуктів). 	

<p>Проект «Мої власні відкриття».</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Я господар свого часу (створення власного режиму дня). ▪ Рух рідини по рослині (зафарбовування пелюсток білої георгіни, білого цикламену тощо). ▪ Чи спілкуються між собою тварини? <p>Дослідницький практикум. Дослідження і вивчення будови рослин.</p>	
<p>2.2 Наш дім, наша сім'я</p>	
<p>Здобувач освіти: <i>знає</i> свої обов'язки в сім'ї; <i>наводить приклади</i> основних правил співжиття в сім'ї; звичаїв та традицій родини; <i>називає</i> членів своєї сім'ї, родичів за ступенем рідства спорідненості, їхні імена, свої домашні обов'язки; речі в своїй оселі та правила користування ними; <i>знає</i> про традиції своєї сім'ї, професії своїх батьків; <i>має уявлення про</i> поняття «сім'я», «родичі»; архіви та реліквії родини; <i>працює в парі/групі</i> з інформацією про сім'ю, родину; <i>дотримується правила</i> поведінки вдома; догляду за речами, які використовуються в побуті; <i>допомагає</i> батькам та родичам по господарству; <i>робить висновки про</i> шанобливе ставлення до сім'ї, до рідних.</p>	<p>Поняття: «сім'я», «родина», «родичі». Моя родина – частина мого народу. Виховання поваги, шанобливого ставлення до сім'ї, до рідних.</p> <p>Родинні реліквії та архіви, що передаються від покоління до покоління.</p> <p>Поняття «оселя», «речі в нашій оселі». Ознайомлення учнів з домашніми обов'язками та правилами поведінки вдома. Допомога батькам по господарству. Повага до старших, взаєморозуміння та взаємодопомога.</p> <p>Правильне харчування.</p>
<p>Проект «Мої власні відкриття». Виставка за матеріалами сімейних архівів з використанням фото та малюнків: «Старий альбом», «Сімейне коло» тощо.</p>	
<p>3. МІЙ РІДНИЙ КРАЙ, МОЯ КРАЇНА</p>	
<p>Здобувач освіти: <i>знає</i> назву свого міста (села); домашню адресу; <i>знає</i> назву Батьківщини, столицю України; <i>має уявлення</i> про символи держави: прапор, герб, гімн; про населені пункти – місто, містечко та село; про патріотизм громадян до Батьківщини; <i>описує</i> працю людей своєї місцевості; <i>пояснює</i> відмінність поняття «Батьківщина» і «батьківщина»; <i>працює в парі/групі</i> проводить елементарні спостереження в навколишньому світі; аналізує</p>	<p>Природа та люди в нашому місті (селі). Домашня адреса. Історія назв вулиць у нашому місті (селі).</p> <p>Моя Батьківщина – Україна. Столиця України – старовинне місто Київ.</p> <p>Символи України: прапор, герб, гімн. Народні символи – обереги.</p>

<p>розповідь вчителя, інформацію, малюнки, текст підручника, розповідає про отриману інформацію; про результати спостережень у природі;</p>	<p>Природа України – краса та багатство Батьківщини. Ми в країні – це я і мої співвітчизники. Праця людей у місті (селі).</p>
<p>Екскурсія.</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Оглядова екскурсія за історичними місцями мого рідного краю. <p>Проект «Мої власні відкриття».</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Чим славетний мій край? <p>Дослідницький практикум.</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Звідки походить назва мого міста/села. ▪ Історії та легенди (казки) мого рідного краю. 	
<p>3.1 Прекрасна земля – Україна!</p>	
<p>Здобувач освіти: <i>знає</i> назву Батьківщини, столицю України; <i>називає</i> назви водойм рідного краю; найбільших річок і озер України; морів, що омивають Україну; гір; <i>наводить приклади</i> позитивного ставлення людини до водойм; <i>має уявлення</i> про символи держави: прапор, герб, гімн; про патріотизм її громадян Батьківщини; про карту України та умовні позначення на ній рівнин, гір, річок, морів; <i>знаходить</i> на карті України столицю держави, рівнини, гори, найбільші водойми України, Чорне море, Азовське море; <i>пояснює</i> господарське значення водойм; <i>дотримується</i> правил екологічної поведінки в побуті; інструкцій і правил техніки безпеки при проведенні спостережень, практичних робіт, екскурсій; <i>розуміє</i> значення корисних копалин, водойм, ґрунтів і лісів для природи та господарської діяльності людини; <i>робить висновки</i> про природні багатства нашої країни.</p>	<p>Україна на географічній карті світу. Умовні позначення на географічній карті (рівнини, гори, водойми). Велич та краса українських гір (Українські Карпати та Кримські гори). Природа гір. Водойми України та рідного краю (джерела, озера, річки, моря). Значення водойм для життя людини. Охорона водойм. Як охороняти ґрунт, запобігаючи руйнуванням. Значення і охорона ґрунтів. Правила поведінки на вулицях міста (села) та біля водойм.</p>
<p>Дослідницький практикум.</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Як економно використовувати воду в побуті? <p>Міні-проект.</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Яку воду ми п'ємо? ▪ Як облаштувати джерело? 	
<p>3.2 Мова барвіста – мова багата</p>	

<p>Здобувач освіти: <i>називає</i> мову, якою спілкується; весняні свята, народні традиції, пов'язані з ними; <i>має уявлення про</i> існування інших мов світу; <i>знає</i> поезію та пісні про Україну; поезію та пісні про весняні свята та народні традиції (Великдень. День матері); прислів'я, приказки, вірші про мову; слова ввічливості, які допомагають у спілкуванні; <i>пояснює</i> необхідність мови як засобу спілкування людей; <i>описує</i> весняні традиції рідного краю; <i>дотримується</i> правил чистоти та правильності мови; культури спілкування з однолітками та дорослими; <i>робить висновки</i> про красу, багатство та співучість рідної мови; про красу та мудрість народних традицій; <i>приймає участь</i> у відзначенні народних свят.</p>	<p>Формування уявлень про мову як засіб спілкування людей. Виховання любові й поваги до рідної мови, формування уявлень про її красу, багатство, співучість. Усна народна творчість (казки, прислів'я, приказки, пісні). Народні святкові традиції. Великдень. День матері. Ремесла українського народу.</p>
<p>Екскурсія. До закладів мистецтва. На виставки народних ремесел. Практична робота. <ul style="list-style-type: none"> ▪ Відкриваємо майстерні («Розмалюймо писанку», ляльки своїми руками, обереги для дому тощо). Проект «Мої власні відкриття». <ul style="list-style-type: none"> ▪ Традиції моїх предків. </p>	
<p>4. СОНЦЕ І НЕБО, ЗЕМЛЯ І ВОДА</p>	
<p>Здобувач освіти: <i>називає</i> складові неживої природи; властивості повітря, води, склад ґрунту; <i>розпізнає</i> види гірських порід своєї місцевості; <i>має уявлення про:</i> Сонце, як джерело тепла та світла та про його значення для природи; використання людиною гірських порід; економне та бережливе використання води людиною; <i>спостерігає</i> за дослідами, що демонструють властивості повітря, води та ґрунту; <i>досліджує</i> властивості повітря, води, ґрунту; <i>аналізує</i> наочні ілюстрації і здобуває з них необхідну інформацію; <i>розповідає</i> про значення повітря, води, ґрунту, сонячного тепла і світла для життя рослин, тварин та людини;</p>	<p>Сонце – джерело тепла та світла. Значення Сонця для життя на Землі. Вода та її властивості. Вода в природі та в житті людини. Повітря та його властивості. Значення повітря для природи. Гірські породи, їхнє значення для людини. Ґрунт. Значення ґрунту для живої природи і господарської діяльності людини. Значення Сонця для життя на Землі та його вплив на різноманітність природи Землі.</p>

<p><i>дотримується</i> інструкцій і правил техніки безпеки при проведенні спостережень, екскурсій; правил поведінки поблизу водойм; правил поведінки під час екскурсії</p>	
<p>Практична робота.</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Ознайомлення з колекцією гірських порід (своєї місцевості, рідного краю, країни). <p>Демонстрація властивостей:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ води (безбарвна, прозора, набуває форми посудини, тече тощо). ▪ повітря (існує навколо нас, без запаху, прозоре, займає увесь доступний простір тощо). <p>Проект «Мої власні відкриття».</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Для чого потрібне чисте повітря? ▪ Гірські породи у казках світу. ▪ Як людина використовує гірські породи. «Графіт для олівців»; «Смак кам'яної солі»; «Вугілля для тепла»; «Алмази для інструментів та прикрас»; «Мармур для будівництва та історії» тощо. <p>Дослідницький практикум.</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Куди зникає вода з калюжі? (Пропедевтика колообігу води в природі). ▪ Як побачити повітря? 	
<p>4.1 З любов'ю до рідного краю</p>	
<p>Здобувач освіти:</p> <p><i>групує за зовнішніми ознаками та називає</i> представників груп об'єктів живої природи: листяних і хвойних рослин, дикорослих і культурних рослин, рослин квітника; диких і свійських тварин своєї місцевості, пояснюючи сутність групування;</p> <p><i>наводить приклади:</i> представників тварин і рослин, що занесені до Червоної книги; представників тварин і рослин, що ростуть чи мешкають у заповідниках; позитивного і негативного ставлення людини до природи;</p> <p><i>спостерігає</i> за життям тварин;</p> <p><i>досліджує</i> особливості природи рідного міста (села);</p> <p><i>називає</i> пам'ятки природи в рідному краї;</p> <p><i>описує</i> красу та визначні і пам'ятні місця свого міста/села;</p> <p><i>пояснює</i> господарське значення дикорослих рослин (лісів, заповідників), культурних рослин, свійських тварин своєї місцевості;</p> <p><i>усвідомлює</i> необхідність захищати рослини і тварини рідного краю;</p>	<p>Дикорослі та культурні рослини</p> <p>Краса природи рідного міста (села). Рослини квітника.</p> <p>Листяні та хвойні рослини.</p> <p>Дикі та свійські тварини рідного краю.</p> <p>Зоологічний парк – живий музей тварин, створений людиною.</p> <p>Правила поведінки в зоологічному парку.</p> <p>Парки, сквери, заповідні місця рідного краю.</p> <p>Охорона рослин та тварин. Червона книга.</p> <p>Червонокнижні рослини рідного краю.</p> <p>Дбайливе ставлення до природи та до результатів праці людини – основна ознака культурної людини.</p>

<p><i>моделює</i> у процесі навчальної гри оптимальні форми поведінки людини у природі та форми позитивного ставлення людини до природи;</p> <p><i>дотримується</i> інструкцій і правил техніки безпеки при проведенні спостережень, екскурсій; правил поведінки під час екскурсії;</p> <p><i>оцінює</i> власну діяльність.</p> <p><i>знаходить за допомогою</i> дорослих необхідну інформацію з додаткових джерел знань про природу свого краю та обговорює отриману інформацію у групі/парі;</p> <p><i>працює в парі/групі</i> висуває пропозиції, аргументи, судження щодо розв'язання спільного завдання;</p> <p><i>презентує</i> міні-проект.</p>	
<p>Проект «Мої власні відкриття».</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Червонокнижні рослини рідного краю. <p>Міні-проект.</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Що я пораджу відвідати гостям мого рідного краю. ▪ Україна – у найближчому майбутньому ▪ Ми маленькі господарі своєї країни. <p>Практична робота.</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Бережіть природу, люди! (Складання правил поведінки в природі, спираючись на досвід першокласників). 	

2 клас

(4 години на тиждень, всього 140 годин)

Очікувані результати навчання здобувачів освіти	Зміст навчання
1. ПРИРОДИ ЛАГІДНА КРАСА	
1.1. Осінні фантазії	
<p>Здобувач освіти:</p> <p><i>має уявлення про:</i> явища і об'єкти неживої та живої природи; роботу людей на городах, полях та в садах рідного краю у різні пори року; перелітних та осілих птахів рідного краю; підготовку рослин та тварин до зміни пори року; розмноження рослин; про життя бджіл;</p> <p><i>розуміє,</i> яке місце людини в природі; причини сезонних змін в неживій і живій природі (3-4 зміни); від чого залежать зміни в природі;</p>	<p>Формування поняття про природу як естетичну, практичну, екологічну, пізнавальну й моральну цінності;</p> <p>Яке значення має природа для людей. Місце людини в природі (людина – частина природи).</p> <p>Осінні місяці. Народні прикмети про осінь. Барви осені. Дереву восени. Чому жовтіє і опадає</p>

називає рослин, поширених в Україні; групи птахів за сезонною поведінкою; тварин, поширених в Україні, в тому числі, які змінюють забарвлення хутра, які запасують на зиму корм, які впадають у зимову сплячку(в тому числі звірі, комахи, мешканці озер, ставків, річок); елементарні ознаки осені в неживій та живій природі;

розпізнає тварин лісу, поля, водойм; диких та свійських тварин; найпоширеніші плоди і насіння рослин рідного краю; отруйні та їстівні гриби рідного краю; рослини і дерева за формою і кольором стовбура, гілок, листя, плодів, насіння; по 3-4 хвойні та листяні рослини рідного краю;

описує істотні ознаки змін в порах року; зовнішній вигляд 5-6 тварин рідного краю; позитивні емоції, які викликає природа у будь-яку пору року;

наводить приклади взаємозв'язків і взаємозалежностей між неживою та живою природою; явищ природи, що повторюються; сільськогосподарських угідь (сад, город, поле), плодів і насіння різних рослин, назв отруйних та їстівних грибів; 2-3 народних прикмет, поезій і пісень про осінь;

описує: який вигляд мають рослини, які овочі та фрукти вирощують у рідному краї, які страви можна приготувати з них, які плоди й насіння мають рослини, найбільш поширені в даній місцевості; гриби своєї місцевості, який вони мають вигляд, де вони ростуть;

пояснює з чим пов'язані сезонні зміни в природі; ознаки за якими тварини – це частина живої природи; значення плодів у розповсюдженні насіння у природі; причини впадання у сплячку тварин, причини відльоту птахів у вирій та повернення з вирію;

знає назви осінніх місяців; правила збирання грибів; що рослини та тварини – це частина живої природи; причини відльоту перелітних птахів;

уміє проводити елементарні спостереження в навколишньому світі та описувати сезонні зміни в природі восени; здобувати та фіксувати необхідну інформацію із підручника та додаткових джерел

листя? Падоліст. Уявлення та вміння спостерігати сезонні зміни в природі.

Рослини восени. Осінній пейзаж. Спостереження й розпізнавання рослин за формою та кольором стовбура, гілок, листя, плодів, насіння. Гербарій. Поширення плодів і насіння у природі. Розмноження рослин. Зберігання в домашніх умовах плодів і насіння.

Осінні квіткові рослини й кольори. Які рослини цвітуть навесні, а які – влітку й восени. Мистецтво складання букетів. Осінні турботи дорослих в саду, на городі, на луках.

Осінь краса рідного краю. Осінні явища в житті рослин і тварин. Підготовка тварин до приходу зими (зміни пори року).

Охорона природи. Чому природа – велика цінність для нас? Рослини Червоної книги України, що ростуть в твоєму краї.

Поезія та проза, народні прикмети та пісні про красу осені.

Овочі та фрукти (форми, кольори, поживні властивості, поширені українські страви). Натюрморт.

Які бувають ліси. Дубовий та березовий гай, ялиник і сосновий бір, мішаний ліс. Ліс у художній творчості, краса осіннього лісу.

Охорона лісу. Від чого і як треба оберігати ліс? Гриби (форми, кольори, схожість та відмінність грибів між собою, їстівні та отруйні гриби: місця зростання грибів і основні правила їх збирання.

Дерева різних кліматичних зон планети Земля. Ботанічний сад.

(енциклопедії, довідники, періодика тощо) про природу рідного краю у різні пори року;

спостерігає та описує елементарні явища в навколишньому середовищі; особливості рослин та поведінку диких та свійських тварин рідного краю, залежно від пори року; красу природи у різні пори року; погоду рідного краю у різні пори року;

володіє початковими навичками виготовлення гербарію, складання букетів;

складає за власними спостереженнями невеликий опис об'єктів навколишнього світу; за власними спостереженнями невеликий опис тварин;

підтверджує народні прикмети своїми спостереженнями;

перевіряє народні прикмети передбачення погоди;

називає назви дерев, які ростуть в різних кліматичних зонах планети Земля;

робить висновки про взаємозалежність між неживою та живою природою; про те, що кожен конкретний об'єкт і явище природи мають свою особливу неповторну красу та цінність; про необхідність захисту рослин і тварин.

презентує виконання творчих завдань (міні проєктів, доповідей, практичних робіт);

обговорює у групі, парі власний досвід (власні спостереження) за природою; як можна допомогти тваринам узимку

доотримується, використовуючи свій початковий досвід, основних екологічних заборон; правил поведінки, правил техніки безпеки під час екскурсій у природі.

домагає тваринам восени (виготовлення годівниць, шпаківень для птахів, збирання насіння для підгодовування птахів).

Екскурсії:

- **до парку (скверу)** для привернення уваги учнів до краси осінньої природи. Осінній падолист. Збір листя. Збирання насіння для підгодовування птахів узимку;
- **до саду та на город** для ознайомлення з овочами та фруктами. Спостереження й розпізнавання рослин за формою та кольором стовбура, гілок, листя, плодів, насіння;
- **до лісу** для ознайомлення з грибами, місцями їхнього зростання;
- **до ботанічного саду** для ознайомлення зі змінами в житті рослин та оранжереї для ознайомлення з екзотичними рослинами.

Спостереження в природі:

- за кольором неба в різну погоду, кольором і формою хмар;
- за листопадом;
- за рослинами (деревами, кущами, трав'янистими) та тваринами (комахами, птахами, ссавцями), поширеними у рідному краї.

Практичні роботи:

- виготовлення аплікації з опалого листя;
- виготовлення іграшок, букетів, прикрас з опалого листя та сухих гілок;
- приготування квіткового чаю;
- розгляд колекцій муляжів «Плодові тіла їстівних та отруйних грибів». Замальовки, ліплення, виготовлення аплікацій грибів.

Навчальні міні-проекти

- Коли ліс дякує, а коли ображається?
- Тиша в лісі.
- Як не заблукати у лісі?
- Квіти у нашій родині.
- Лісова аптека.

1.2. Сонце і небо, Земля і вода

Здобувач освіти:

має уявлення про: форму планети Землі; добове обертання Землі навколо своєї осі та обертання планети навколо Сонця; сторони горизонту; про колообіг води у природі;

розуміє: який вплив має Сонце на зміни пір року, яке значення сонячного світла і тепла для живої природи; утворення тіні від непрозорих предметів;

називає: види деяких хмар, основні витoki прісної води (озера, струмки, джерела, ріки), опади (туман, роса, дощ);

знає тривалість доби і року, призначення гномона, складові погоди (температура, хмарність, види опадів, вітер);

уміє скласти невеликий опис об'єктів та явищ навколишнього світу; вимірювати довжину тіні від гномона;

спостерігає: за видимим рухом Сонця по небосхилу; за змінами кольору неба в різний час доби, в різну погоду та в різні пори року, явищами та об'єктами природи;

фіксує: свої спостереження в зошиті чи календарі спостережень; обґрунтовує цінність чистої води, необхідність охорони і збереження води;

Значення Сонця для життя на Землі. Форма планети Земля. Глобус – модель Землі. Горизонт та його основні сторони.

Обертання планети Земля навколо осі. Доба. Утворення тіні від непрозорих предметів. Гномон.

Обертання Землі навколо Сонця. Рік. Уявлення про причини зміни пір року на планеті Земля. Вплив Сонця на сезонні явища у природі.

Явища природи. Умовні позначення природних явищ. Погода та її складові. Вплив Сонця на погоду. Планування спостережень за природою у різні пори року.

Яким буває небо. Утворення хмар. Небо в різну погоду, у різний час доби, його кольори; порівняння осіннього неба з описами неба влітку, взимку, навесні).

Опади: туман, роса, дощ, сніг, град.

Спостереження за погодою рідного краю. Термометр та його призначення. Вимірювання

температури. Синоптики. Народні

<p><i>вимірює</i> температуру води та повітря; <i>дотримується:</i> правил поведінки в природі і основних екологічних правил; <i>робить висновки</i> про необхідність охорони природи. <i>застосовує</i> у повсякденному житті знання про складові погоди; види опадів, передбачення погоди; про настання дня і ночі, про настання пір року.</p>	<p>прикмети передбачення погоди. Осінні явища в неживій природі. Осінні явища в житті рослин і тварин. Підготовка тварин до зими. Колообіг води у природі. Чому воду називають мандрівницею? Різноманітність водойм рідного краю (струмки, річки, озера, ставки). Підготовка до зимівлі мешканців водойм. Народні прикмети. Турбота про чистоту водойм. Море, океан. Мешканці морів та океанів. Море в поезії, фольклорі, живописі, музиці. Чи потрібно берегти воду й чому? Як нам доглядати й берегти Землю?</p>
<p>Спостереження в природі:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ за кольором неба в різну погоду, кольором і формою хмар; ▪ прозорістю води у водоймах. <p>Моделювання:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ утворення тіні від непрозорих предметів; ▪ зміни дня і ночі за допомогою глобуса і джерела світла. <p>Демонстрування зміни пір року на Землі за допомогою телурія.</p> <p>Дослідницький практикум:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ зміна довжини тіні предметів залежно від висоти джерела світла. Як виникає тінь? ▪ вимірювання довжини тіні від гномона та планування регулярних (1-2 рази на міс.) спостережень за висотою Сонця опівдні; ▪ визначення показів термометра за малюнками. Визначення температури повітря та води; ▪ визначення стану водойми (чиста, забруднена, заросла, висихаюча). <p>Навчальний проєкт. Як рослини і тварини допомагають людям передбачати погоду?</p> <p>Захист проєкту «Мої власні відкриття» (на вибір учителя)</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Куди тече вода із річок та озер (на прикладах водойм рідного краю)? ▪ Коли вода руйнівник, а коли – рятівник? 	
<p>2. У СВІТІ СИМЕТРІЇ</p>	
<p>2.1 Дзеркальна симетрія</p>	
<p>Здобувач освіти: <i>має уявлення</i> про поняття «симетрія», про симетрію як один із властивостей природи; <i>знає</i> основні види симетрії (поворотна, дзеркальна, переносна); <i>розрізняє та називає</i> основні види симетрії;</p>	<p>Ознайомлення учнів з одним із основних законів природи – симетрією та її основними видами. Приклади дзеркальної симетрії в природі та серед об'єктів, створених людиною.</p>

<p><i>наводить приклади</i> дзеркальної симетрії у природі і серед об'єктів, створених людиною та їх використання.</p>	<p>Вправи з дзеркалом (виявлення за допомогою дзеркала загальної властивості дзеркально симетричних речей).</p>
<p>2.2 Поворотна симетрія</p>	
<p>Здобувач освіти: <i>має уявлення</i> про те, що таке поворотна симетрія, про використання поворотної симетрії людиною (посуд, колесо, труби); <i>наводить приклади</i> поворотної симетрії у навколишньому світі (сніжинки, рослини, морська зірка тощо); <i>спостерігає та описує</i> прояви поворотної симетрії у виробках: ялинкові кульки, зірки, снігова баба.</p>	<p>Поворотна симетрія в природі. Точка повороту. Використання поворотної симетрії людиною: посуд, колесо, труби тощо.</p>
<p>2.3 Переносна симетрія</p>	
<p>Здобувач освіти: <i>має уявлення</i> про те, що таке переносна симетрія; про поняття «бордюр», «орнамент», «мистецтво», «техніка», «архітектура»; <i>наводить приклади</i> переносної симетрії у навколишньому світі (мистецтві, техніці, архітектурі); <i>уміє</i> знаходити симетричні об'єкти; <i>спостерігає та описує</i> симетричні об'єкти; <i>розрізняє</i> види симетрії в геометричних фігурах.</p>	<p>Переносна симетрія в природі: малюнок на тілі змії, розміщення насіння бобових рослин у стручку, розміщення листя на стеблі тощо. Переносна симетрія в мистецтві, техніці, архітектурі. Бордюри й орнаменти – поєднання різних видів симетрії.</p>
<p>2.4 Симетрія у світі різноманітних фігур</p>	
<p>Здобувач освіти: <i>називає</i> плоскі та об'ємні геометричні фігури; <i>наводить приклади</i> геометричних фігур та тіл в навколишньому середовищі.</p>	<p>Плоскі геометричні фігури: трикутник, квадрат, багатокутник, коло. Об'ємні геометричні фігури: куб, циліндр, куля. Геометричні фігури в навколишньому світі та їхня симетрія.</p>
<p>Екскурсія до лісу, парку, по місту для спостереження симетрії. Спостереження за допомогою лупи сніжинок, крапель води тощо. Практичні роботи:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ створення вітрячків, іграшок, що демонструють обертання навколо вісі; ▪ креслення за допомогою примітивних пристроїв (канцелярська кнопка-нитка-олівець, стрічка-дошка-крейда тощо) та за допомогою циркуля кіл; ▪ створення різноманітних бордюрів та орнаментів (у колі, на смужці): малювання, ліплення, аплікація, мережка; ▪ пошук симетричних об'єктів у природі та виготовлення фігур, в яких мають місце різні види симетрії; 	

▪ виготовлення паперових розгортток для створення многогранників (за вибором учителя та учнів);

▪ конструювання симетричних геометричних фігур, іграшок, прикрас.

Дослідницький практикум:

▪ визначення за допомогою дзеркала симетричних об'єктів (вони мають вісь симетрії, ліва половинка точно співпадає з правою, якщо їх сумістити одна з одною);

▪ виявлення відмінності речі від її відображення в дзеркалі;

▪ пошук за малюнками та зображеннями зразків переносної симетрії.

Проект «Мої власні відкриття» (за вибором учнів)

▪ Місяць, Земля, зорі – космічні кулі.

▪ Для чого в кульковій ручці кулька?

▪ Глобус – «куля»?

2.5 Зима в рідному краї

Здобувач освіти:

має уявлення про: зимові явища в неживій природі; птахів та тварин що зимують у рідному краї та про тварин, які взимку впадають у сплячку; особливості зимового життя комах, птахів та звірів;

називає народні зимові свята, дитячі зимові ігри; сезонні зміни в природі взимку; особливості пристосування тварин та птахів до життя взимку;

наводить приклади істотних ознак зими, 2-3 народних прикмет, прислів'їв, приказок, віршів та пісень про зиму та зимові свята; складає невеличкі словесні описи своїх спостережень та вражень від зимових свят; робить висновки про радощі та переваги зимової пори

знає назви зимових місяців; зимуючих та осілих птахів, тварин, що зимують у рідному краї,

розуміє причини настання зими; замерзання водойм, утворення льоду,

уміє заповнювати зимовий календар погоди; виявляти турботу про тварин кожної пори року;

пояснює, з чим пов'язані сезонні зміни в природі;

описує поведінку тварин взимку;

спостерігає сезонні зміни в неживій та живій природі своєї місцевості взимку;

дотримується правил поведінки в природі (підгодовує пташок та інших тварин);

робить висновки про красу зимової природи;

Зимові місяці. Зимові явища у природі. Ознайомлення учнів із змінами в природі узимку. Поезія та проза, народні прикмети та пісні про красу зими.

Погода взимку (низька температура, хмарність, опади). Сніг, лід, крига. Краса природи взимку. Привернення уваги учнів до краси зимової природи. Ознайомлення з деякими особливостями життя рослин і тварин узимку.

Народні свята (Свято Миколая, Різдво Христове, Свято Щедрого вечора, Водохреща), зимові ігри. Прислів'я, приказки. Ознайомлення з Вертепом.

<p><i>допомагає</i> тваринам узимку(виготовлення годівниць, шпаківень для птахів, підгодовування птахів).</p> <p><i>застосовує</i> набуті знання народних прикмет про погоду та природу взимку; для піклування за тваринами взимку.</p>	
<p>Екскурсія до лісу, парку з метою спостереження сезонних змін у природі.</p>	
<p>Практичні роботи:</p>	
<ul style="list-style-type: none"> ▪ вирізання витинанок (сніжинок); ▪ виготовлення новорічних аплікацій та іграшок; ▪ вивчення колядок , щедрівок. 	
<p>Навчальні проєкти</p>	
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Пташина їдальня; ▪ Буду я природі другом. 	
<p style="text-align: center;">3. СВІТ – В МЕНІ, І В СВІТІ – Я</p>	
<p style="text-align: center;">3.1 Краса людини</p>	
<p>Здобувач освіти:</p> <p><i>має уявлення про:</i> неповторність кожної людини (зовнішність, поведінка, характер, здібності) та про відмінність від тварин (мова, мислення, праця); культуру взаємин людей в сім'ї, школі, на вулиці; взаємні обов'язки батьків і дітей; свою приналежність до України; культуру одягу та моду;</p> <p><i>називає</i> свій родовід, традиції своєї сім'ї, професії своїх батьків та інших членів сім'ї, способи зміцнення здоров'я, органи людини;</p> <p><i>знає</i> основні правила співжиття сім'ї, правила гостинності;</p> <p><i>пояснює</i> роботу органів організму людини; дотримується правил особистої гігієни, зміцнення здоров'я, режиму праці та відпочинку;</p> <p><i>виявляє</i> інтерес до своєї зовнішності; патріотичні почуття, шанобливе ставлення до реліквій свого народу, рідного краю держави;</p> <p><i>прагне</i> до охайності та краси у зовнішньому вигляді; знати більше про досягнення українців у різних галузях (науці, культурі, спорті тощо); до власної акуратності, до самовиховання; до пізнання минулого і сучасного України; до участі у відзначенні пам'ятних подій, державних і народних свят;</p> <p><i>складає</i> словесні портрети членів сім'ї;</p>	<p>Я і вся наша сім'я. Складання словесних портретів членів сім'ї. Виховання шанобливого ставлення до своєї родини, обґрунтування необхідності добре знати своїх родичів, своє походження.</p> <p>Людина – частина живої природи. Тіло людини – чудове творіння природи. Організм людини. Будова та пропорції тіла. Неповторність кожної людини. Краса і культура рухів людини. Режим праці і відпочинку. Як зміцнювати своє здоров'я? Виховання відповідального, дбайливого ставлення до свого здоров'я.</p> <p>Зовнішній вигляд. Одяг та його призначення. Одяг для праці і відпочинку. Мода, елегантність і смак. Конструювання одягу.</p> <p>Правила поведінки та етикет за столом. Чистота – запорука здоров'я.</p> <p>Правила співпраці, гри, поведінки в громадських місцях.</p> <p>Культура спілкування з ровесниками й старшими.</p>

<p><i>розуміє</i>, що тіло людини – чудове творіння природи;</p> <p><i>наводить приклади</i> досягнень людей;</p> <p><i>застосовує</i> доречно слова етикету,</p> <p><i>уміє</i> поводитись чемно в гостях, громадських місцях; розпізнавати вчинки однолітків;</p> <p><i>бере участь</i> у колективних справах;</p> <p><i>робить висновки</i> про необхідність збереження і зміцнення здоров'я.</p>	<p>Подвиг. Стародавні та сучасні герої. Відомі та знамениті люди твого краю.</p> <p>Надійне слово – труд. Краса людської праці. Праця учня. Ким бути?</p> <p>Професії та ремесла сучасних українців. Професії твоїх батьків та рідних. Професійні династії.</p>
<p>Анкетування. «Давайте познайомимось».</p> <p>Екскурсії: до художнього музею для ознайомлення з творами мистецтва, які зображують людину; до салонів мод для ознайомлення з роботою художників-модельєрів. на підприємство для ознайомлення з працею людей різних професій.</p> <p>Навчальна гра «Це – так, а це – ні».</p> <p>Практичні роботи:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ вивчення комплексу вправ ранкової гімнастики; ▪ розвиток умінь правильно рухатися, слідкувати за своєю поставою; ▪ моделювання варіантів зручного одягу для школи (відпочинку, спорту тощо) з паперових розгортки; ▪ конструювання одягу для ляльок; ▪ визначення розмірів одягу; ▪ сервірування святкового столу за допомогою лялькового посуду. <p>Демонстрація освітніх проєктів</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Перші олімпіади людства – свята спорту. ▪ Найбільше багатство людини – здоров'я. <p>Міні – проєкти</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Народна мудрість (прислів'я та приказки) про правила етикету та поведінки. ▪ Ми схожі – ми різні. ▪ Якщо мій товариш/подруга захворів/ла... . ▪ Подвиг героя, що мене надихає. 	
<p>3.2. Вчимося спілкуватися</p>	
<p>Здобувач освіти: <i>має уявлення про:</i> усну та писемну форми спілкування, форму спілкування без слів (мімічну); <i>називає</i> деякі професії (5 – 6) та їх особливості, імена славнозвісних трудівників (вчених, письменників, лікарів, учителів, робітників тощо), моральні якості людини (доброта, чуйність, порядність тощо); приклади позитивного і негативного ставлення до старших і молодших;</p>	<p>Ознайомлення з основними правилами і формами спілкування. Чи вміємо ми спілкуватись? Правила вітання, правила прощання.</p> <p>Звертання. Правила звертання.</p> <p>Знайомство. Правила знайомства.</p> <p>Монолог і діалог.</p> <p>Бесіда, дискусія, суперечка.</p>

<p><i>знає</i> слова та способи привітання, прощання, основні форми спілкування та їхні різновиди (монолог, діалог); правила ввічливої поведінки у гостях, громадських місцях;</p> <p><i>уміє</i> чемно звернутися до однолітків і дорослих, познайомитися, привітатися, попроситися; чемно поводитися у гостях і бути гостинним; чемно та доброзичливо ставитися до людей;</p> <p><i>розуміє</i> значення добрих взаємин, їх перевагу на суперечках і конфліктах, принципи дружніх стосунків, милосердя, поступливості, подільчivosti, наполегливості, відповідальності;</p> <p><i>прагне</i> до вироблення цих чеснот;</p> <p><i>робить висновки про:</i> значення ввічливої поведінки; користь та красу людської праці.</p>	<p>Добрі слова – добрі відносини. Щире слово – комплімент. Лестоці. Способи спілкування без слів. Спілкування в усній і письмовій формі. Що таке культура спілкування? Як поводитись у гостях. Ми в читальні, у музеї, у театрі. Виховання культури усного мовлення. Чемне спілкування. Ввічлива поведінка. Твори добро повсюди.</p>
<p>Практична робота. Знайомство із учнями паралельних класів. Екскурсія на шефське підприємство з метою одержати змогу познайомитися з новими людьми.</p>	
<p style="text-align: center;">4. СВІТ, СТВОРЕНИЙ ЛЮДЬМИ</p>	
<p style="text-align: center;">4.1. Весна іде, красу несе</p>	
<p>Здобувач освіти: <i>має уявлення</i> явища в неживій природі навесні; зміни поведінки тварин;</p> <p><i>знає</i> назви весняних місяців; істотні ознаки весни в неживій та живій природі; причини настання змін у житті тварин (комах, риб, птахів, звірів);</p> <p><i>уміє</i> визначати та називати сезонні зміни в природі навесні (сонце все більше зігріває землю, збільшується день, з'являються перші квітки, листя, прилітають птахи з вирію); розпізнавати первоцвіти;</p> <p><i>наводить приклади</i> ознак весни, 2-3 народних прикмет, веснянок, віршів та пісень про весну;</p> <p><i>розуміє</i> з чим пов'язані сезонні зміни в природі; значення весняних робіт на полях, у садках, на городах рідного краю; необхідність збереження та охорони первоцвітів;</p> <p><i>дотримується правил</i> поведінки в природі;</p>	<p>Ознайомлення учнів з прикметами весни. Весняні місяці. Ознаки весни в неживій природі. Формування вмінь спостерігати сезонні зміни в природі, прикмети весни, помічати красу рідної природи навесні. Спостереження за неживою та живою природою навесні.</p> <p>Зміни у житті рослин та тварин навесні. Істотні ознаки весни в живій природі. Погода восени. Повернення перелітних птахів з вирію. Влаштування гнізд, насиджування та виведення пташенят. Піклування звірів про потомство. Розмноження.</p> <p>Весна в рідному краї. Народні прикмети весни.</p> <p>Казкові образи весни. Зображення весни у віршах, оповіданнях М. Стельмаха «Гуси-лебеді летять» та О.Олеся «Все навколо зеленіє». Вивчення веснянок, віршів та пісень про весну.</p>

<p><i>спостерігає та описує</i> сезонні зміни в природі навесні; як птахи і звірі піклуються та доглядають за власним потомством;</p> <p><i>складає</i> невеликі словесні описи своїх спостережень;</p> <p><i>робить висновки</i> про красу весняної природи;</p> <p><i>застосовує</i> знання про охорону та рослин і тварин навесні.</p>	
<p>Спостереження за прикметами (сезонними змінами) весни: поява бруньок на деревах кущах, поява перших квіток, зміни кольору неба тощо.</p> <p>Практичні роботи:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ виготовлення шпаківні; ▪ створення іграшок та подарунків до весняних свят, висаджування кімнатних рослин. <p>Навчальний проєкт. Не зривай первоцвітів – вісників весни!</p>	
<p>4.2. У світі казки</p>	
<p>Здобувач освіти:</p> <p><i>називає</i> 1-2 казки народів світу; ознаки казки;</p> <p><i>знає та переказує</i> 1-2 казки українського народу; <i>наводить приклади</i> українських народних казок; казок народів світу;</p> <p><i>ілюструє</i> прочитані казки;</p> <p><i>пояснює</i> особливості жанру казки;</p> <p><i>спостерігає та описує</i> схожість українських казок з казками народів світу;</p> <p><i>складає усно</i> (за малюнками) власну казку; запитання і дає на нього повну відповідь;</p> <p><i>робить висновки</i> про мудрість народних казок, про значення казок в житті людини.</p>	<p>Ознайомлення з українськими народними казками. Розвиток уяви та усного мовлення під час слухання, ілюстрування, складання казок.</p> <p>Ознайомлення з казками народів світу. Розвиток уяви, усної художньої творчості учнів під час слухання, ілюстрування, складання казок народів світу.</p> <p>Казка «Дванадцять місяців». Назви місяців року.</p> <p>Казка К Ушинського «Умій почекати». Казка «Які птахи нам весну принесли?» (За Н. Приходько).</p> <p>Литовська народна казка «Чому кіт умивається після їжі». Ненецька казка «Зозуля».</p>
<p>Практичні роботи:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ іграшкові птахи (виготовлення птахів із природнього матеріалу, насіння тощо); ▪ аплікація «Улюблена страва моїх батьків». 	
<p>5. ДІМ, У ЯКОМУ ЖИВЕМО</p>	
<p>5.1 Необхідні речі дорослим і малечі</p>	
<p>Здобувач освіти:</p> <p><i>має уявлення про:</i> Землю як спільний дім для всіх людей, тварин і рослин; необхідність толерантного ставлення до різноманітних культур, звичаїв народів світу;</p>	<p>Архітектура – мистецтво містобудування. Рідне місто й село: парки, будинки, вулиці. Екологічні проблеми нашого міста (села). Міста й села зустрічають весну.</p>

<p><i>має уявлення і виявляє</i> турботу про довкілля та культурну спадщину;</p> <p><i>розуміє</i> поняття: «місто» і «село», «інтер'єр»; принцип дії сонячного годинника;</p> <p><i>знає</i> основні елементи архітектури свого міста або села; елементи будівель; основні пам'ятки історії та культури, елементи інтер'єру та обладнання приміщень (меблі, годинники, посуд, прикраси, книги, музичні інструменти тощо); назви великих міст світу, різновидів людських осель;</p> <p><i>має уявлення</i> про найбільш актуальні екологічні проблеми міст і сіл та шляхи їх розв'язання;</p> <p><i>робить висновки</i> про красу нашої планети.</p>	<p>Житло різних народів. У яких будинках мешкають люди. Міста світу.</p> <p>Казкові міста й будинки.</p> <p>А де живуть тварини? Помешкання тварин.</p> <p>Наш дім. Тепло, краса й затишок нашої оселі. Речі в нашій оселі. Що таке інтер'єр? Меблі, шпалери, штори, кімнатні рослини.</p> <p>Посуд. Виготовлення посуду.</p> <p>Музичні інструменти.</p> <p>Годинники. Сонячний годинник. Історія винаходу годинника.</p> <p>Казка про загублений час.</p> <p>Книги – наші друзі. Як створюються книги. Перші друковані книжки. Бережливе ставлення до книг.</p> <p>Робота над прислів'ями.</p>
<p>Екскурсії:</p> <p>по рідному місту (селу);</p> <p>вулицями міста (села) для ознайомлення з архітектурними особливостями;</p> <p>на виробництво із виготовлення предметів побуту, посуду тощо).</p> <p>Практичні роботи:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ виготовлення казкових будинків. ▪ робота з будівельним конструктором над моделюванням будинків, елементів архітектури; ▪ створення макетів інтер'єру, зразків шпалер, тканин, килимів з різних матеріалів; ▪ ліплення посуду з пластиліну і глини з використанням елементів симетрії; ▪ виготовлення книжок-маляток, обкладинок та суперобкладинок до них; ▪ конструювання та виконання аплікацій, малюнків різних видів машин, транспорту; ▪ виготовлення виробів з різних матеріалів за власним задумом «Подаруємо старим речам нове життя». <p>Міні-проекти</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Рослини-годинники. ▪ Сонячний годинник. 	
<p>5.2 Світ машин</p>	
<p>Здобувач освіти:</p> <p><i>знає</i> види і назви техніки, яка широко застосовується у господарстві: комбайн, трактор, підйомний кран, екскаватор, основні види транспорту, комп'ютер;</p>	<p>Ознайомлення учнів з різними видами машин. Побутова техніка. Комп'ютери.</p>

<p><i>має уявлення</i> про найпростіші функції, які вони виконують; про екологічні проблеми, пов'язані з використанням машин, і можливі шляхи їх розв'язання;</p> <p><i>розрізняє</i> основні види техніки, предмети праці, побуту, відпочинку;</p> <p><i>дотримується</i> правил дорожнього руху.</p>	<p>Машини в народному господарстві. Водний, повітряний, автомобільний транспорт.</p> <p>Авіація. Космонавтика.</p> <p>Читання оповідання і складання до нього заголовка.</p>
<p>Спостереження за роботою різноманітних машин, дотриманням правил дорожнього руху пішоходами та водіями.</p> <p>Екскурсії:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ до наукових закладів та промислових підприємств з метою ознайомлення зі світом професій, з роботою різних машин на виробництві; ▪ за дотриманням пішоходами правил дорожнього руху; на транспортні підприємства. <p>Практичні роботи:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ конструювання макетів машин; ▪ конструювання та виконання аплікацій, малюнків різних видів машин, транспорту; ▪ виготовлення дорожніх знаків; ▪ виготовлення аплікації кораблика. 	